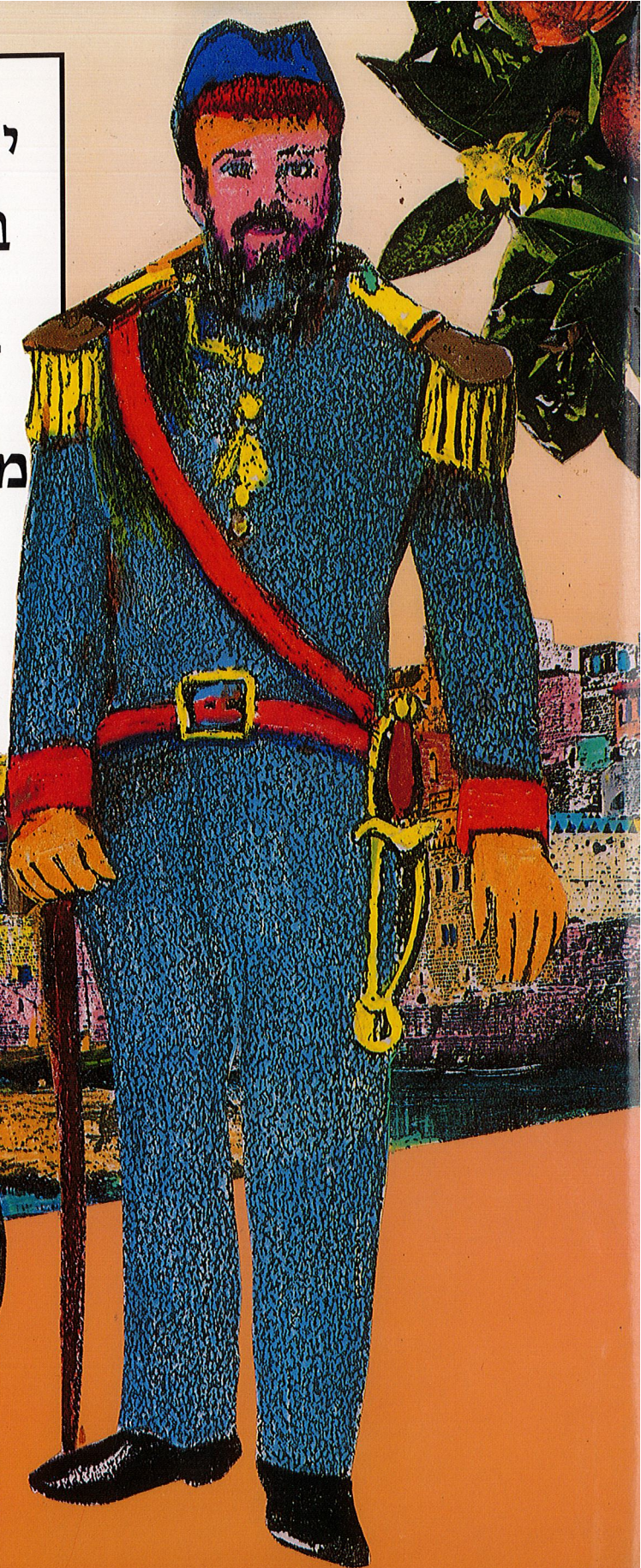
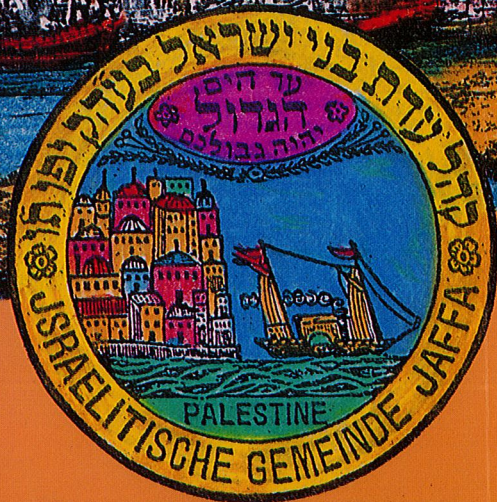

יזמים ספרדיים
בארץ-ישראל

משפחת אמזלאג

1816-1918

רות קרק
יוסף גלס

דאנאקור 45-151070

רוֹת קֶרֶק היא חברת סגל
המחלקה לגיאוגרפיה
באוניברסיטה העברית בירושלים.
פרופ' קרק כתבה ספרים אחדים,
ערכה קובצי מאמרים ופרסמה
מאמרים רבים בעברית ובאנגלית,
פרי מחקריה על הגיאוגרפיה
ההיסטורית, התרבותית

והיישובית של ארץ-ישראל
ומדינת ישראל במאות הי"ט והכ'.
בין הספרים שכתבה או ערכה:
תולדות ההתיישבות החלוצית
בנגב, 1880-1948; יפו - צמיחתה

של עיר, 1799-1917; גאולת
הקרקע בארץ-ישראל - רעיון
ומעשה; *Jerusalem*

*Neighbourhoods - Planning
and By-Laws, 1855-1930; The
Land that Became Israel -
Studies in Historical
Geography*

יוסף גלס הוא דוקטוראנט
במחלקה לגיאוגרפיה ומלמד
בבית-הספר לתלמידי חוץ-לארץ
על-שם רוטברג באוניברסיטה
העברית בירושלים. יוסף גלס
מתמקד במחקריו בתרומת יזמים
מקומיים לכלכלת ארץ-ישראל
בשלהי התקופה העות'מאנית,
בעלייה היהודית מצפון אמריקה
והתיישבותה בארץ בימי
המאנדאט ובקשר שבין מעצמות
המערב לארץ-הקודש. מאמריו
שהופיעו בדפוס עוסקים ביוסף
נבון ביי ותרומתו לפיתוח
ארץ-ישראל, בתעשיית המשי
בארץ-ישראל במאה הי"ט
ובשינויים שחלו בבעלות על
הקרקע ובשימושי הקרקע בכפר
אבו-ע'וש.

יוסף אמזלאג, סוחר עתיר-נכסים
מגיבראלטאר, בחששו מפני זעם
השמים על עבירות שעבר, חזר
בתשובה והתיישב בארץ-ישראל
בשנת 1816. מעונו המפואר
בירושלים היה למקום-מיפגש של
אשכנזים וספרדים, מיסיונרים,
רבנים וקונסולים בתקופה של
השפעה מערבית גוברת.
הירושה שהוריש לצאצאיו היתה
הן מעמד נכבד באמצעות חיתון
עם משפחות ספרדיות מכובדות
הן עושר רב, שהידלדל במרוצת
הימים. בנו חיים הפך לסוחר
מצליח ומנהיג הקהילה היהודית
ביפו, שהאדיר את מעמדו עם
מינויו לסגן-קונסול של בריטניה.
שלושה מבני הדור השלישי של
המשפחה מילאו תפקיד חשוב
בתהליכי המודרניזציה של
הכלכלה באיזור, בהיותם חלק
ממעמד היזמים הספרדים, שנחקר
עד כה אך מעט.
בחיבור שלפנינו נסקרים מסגרת
מעמד היזמים במזרח התיכון
והעילית הספרדית בארץ-ישראל
על רקע ההתפתחויות הפוליטיות
באימפריה העות'מאנית.
מתוארות בו תולדותיהם של
דורות מספר במשפחת אמזלאג,
למן עלייתו ארצה של יוסף ועד
גלות המשפחה במצרים בימי
מלחמת-העולם הראשונה, תוך
התמקדות בבניה הבולטים של
המשפחה.
אפשר לראות בביוגרפיה זו של
המשפחה מעין אספקלריה של
התהליכים החברתיים והכלכליים
בארץ-ישראל ובמזרח התיכון
במאה הי"ט.

יזמים ספרדיים בארץ-ישראל משפחת אמזלאג, 1816-1918

מאת

רות קרק ויוסף גלס

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים

ההפצה: הוצאת מאגנס, ת"ד 7695 ירושלים, 91076

מאנגלית: ראובן אשל

©

כל הזכויות שמורות
להוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית
ירושלים תשנ"ג

מסת"ב 965-223-825-2 ISBN

נדפס בישראל
סדר: מפעלי דפוס כתר, ירושלים
עימוד ועיצוב: חיים איתן

תוכן העניינים

7	פתח־דבר
11	מבוא
13	פרק ראשון: הרקע החברתי והכלכלי התפתחותו של מעמד היזמים המקומי לאור התמורות הכלכליות בלבאנט 15 העילית הספרדית בארץ־ישראל 23
28	פרק שני: הרקע הפוליטי (1799-1917) האימפריה העות'מאנית במפנה המאה הי"ט 28 תקופתו של אבראהים פחה (1831-1841) 30 תקופת הריפורמות באימפריה העות'מאנית (1841-1876) 33 שלהי התקופה העות'מאנית (1877-1917) 38
45	משפחת אמזלאג
47	פרק שלישי: הדור הראשון של משפחת אמזלאג בירושלים לפני בואו של יוסף אמזלאג לירושלים 47 יוסף אמזלאג ומשפחתו 60 ביתה של משפחת אמזלאג 65 קיום מצוות 68 הכנסת־אורחים 75 פעילות עסקית 78 מעמדו האזרחי והמשפטי של אמזלאג 79 משה אמזלאג וענף המשפחה בליסבון 80 סיכום 82

פרק רביעי: הדור השני של משפחת אמזלאג בירושלים

חצר ה"חורבה" 86

ביתה של משפחת אמזלאג 89

פעילות עסקית 92

פעילות בקהילה היהודית 94

האלמנה רחל אמזלאג 96

אסתר אמזלאג-נבון 98

אלמנותיהם של רפאל ושלמה אמזלאג 102

היתומה רחל 108

תקריית 108

סיכום 110

פרק חמישי: חיים אמזלאג ביפו

111

משפחתו של חיים אמזלאג 112

ביתו של חיים אמזלאג 112

פעילות עסקית 114

בתפקיד של סגן-קונסול 119

תרומתו של חיים אמזלאג לקהילה היהודית 129

ההתיישבות היהודית החקלאית 131

סיר משה מונטיפיורי 138

סיכום 141

פרק שישי: הדור השלישי של משפחת אמזלאג

143

יוסף בן-ציון אמזלאג (1860-1944) 143

בן-ציון אמזלאג (1865-1935) 154

יוסף נבון ביי (1852-1934) 159

סיכום 166

פרק שביעי: משפחת אמזלאג בגלות

167

הגירוש מיפו בשנים 1914-1915 167

שירות צבאי בימי מלחמת-העולם הראשונה 170

174

אחרית-דבר

180	נספח א: אילן-היוחסין של משפחת אמזלאג, הענף הארצישראלי
182	נספח ב: הענף של משפחת אמזלאג בליסבון
187	נספח ג: אילן-היוחסין של משפחת אמזלאג, הענף הפורטוגזי
188	מקורות וקיצורים ביבליוגראפיים
201	מפתח

רשימת המפות

	מפה 1: קצדו המזרחי של הים התיכון; שנת 1835, בקירוב 17
	מפה 2: ירושלים וסביבותיה 37
40	מפה 3: חלוקה מינהלית של ארץ-ישראל ודרום טוריה בשנת 1890
	מפה 4: הר-ציון מול "המצודה" בירושלים בשנת 1846 67
	מפה 5: העיר יפו בשנים 1878-1879 113
	מפה 6: יפו וסביבותיה בשנים 1878-1879 132
	מפה 7: יפו והמושבות היהודיות שמסביבה בשנת 1918 137
	מפה 8: שכונות המגורים שמצפון ליפו בשנת 1925 145
	מפה 9: תוואי מסילת-הברזל בין ירושלים ליפו בשנת 1892 163

רשימת האיורים

	איור 1: ביירות בשנת 1835 19
	איור 2: יפו במבט מן הצפון בשנת 1859 19
	איור 3: עכו בשנת 1840; ברקע: הר הכרמל 31
	איור 4: מבט על ירושלים מהר-הזיתים בשנת 1840 33
	איור 5: הגישה מתחנת-הרכבת בירושלים אל שער יפו בשנת 1900, בקירוב 41
	איור 6: הצוק של גיבראלטאר, סוללת "לשון השד" בשנת 1804 49
	איור 7: תעודת-מעבר שניפק הדוכס מפורטלנד ליוסף אמזלאג בשנת 1799 51
	איור 8: פרמאן שהעניק הסולטאן מחמוד השני ליוסף אמזלאג בשנת 1813 54

- איור 9: קופסת-כסף ובה הפרמאן שקיבל יוסף אמזלאג בשנת 1813 55
- איור 10: מכתב מיהודי צפת משנת 1816 57
- איור 11: חיים פרחי, שנת 1799 58
- איור 12: הר-ציון ממבט הציפור בשנת 1846 59
- איור 13: משפחת אמזלאג 61
- איור 14: צדו הפנימי של שער יפו, לרבות ביתה של משפחת אמזלאג, בשנת 1846 66
- איור 15: בית-כנסת ספרדי בירושלים בשנת 1835 69
- איור 16: השער וההקדמה של ספר הזוהר 71
- איור 17: שער ספר המילות של יוסף אמזלאג 72
- איור 18: ד"ר ריצ'ארד ר' מדין 73
- איור 19: המיסיונר יוסף וולף 75
- איור 20: סיר משה מונטיפיורי ורעייתו יהודית בשערי ירושלים בשנת 1839 77
- איור 21: בית-הקברות היהודי בהר-הזיתים בשנת 1836 84
- איור 22: ג'יימס פין ורעייתו אליזבת-אן 87
- איור 23: בית-כנסת אשכנזי בעיר העתיקה של ירושלים בשנת 1850 87
- איור 24: בית משפחת אמזלאג ברחבת שער יפו בירושלים בשנת 1990 91
- איור 25: תעודת-הרישום של שלמה אמזלאג בקונסוליה הבריטית בשנת 1875 93
- איור 26: אליהו נבון, בעלה של אסתר אמזלאג 99
- איור 27: הרובע היהודי של ירושלים במבט מן המזרח בשנת 1910, בקירוב 101
- איור 28: שכונת "משכנות שאננים" בירושלים במבט מן המזרח בשנת 1910 103
- איור 29: בוליסה אמזלאג, אשתו של שלמה, ובנה דוד 107
- איור 30: שרידי הביארה של אסתר אמזלאג ביפו בשנת 1983 115
- איור 31: תצלום-אוויר של סביבות יפו בשנת 1918 116
- איור 32: מכתב אל חיים אמזלאג מחברת לוידיס משנת 1899 118
- איור 33: חיים אמזלאג במדים של סגן-קונסול 121
- איור 34: מדאליית-זהב שהוענקה לחיים אמזלאג בשנת 1874 127
- איור 35: מכתב מאת נואל טמפל מור, קונסול בריטניה בירושלים, אל חיים אמזלאג ביפו משנת 1889 128

- איור 36: שער הלבנון ובו הודעה על ייסוד "ועד חלוצי יסוד-המעלה" 134
- איור 37: סיר משה מונטיפיורי 139
- איור 38: מכתב מאת נ' ג'דהנסון, מזכירו של משה מונטיפיורי בראמסגייט, אל בוליסה אמזלאג ביפו 141
- איור 39: מעטפה של מכתב ששלח סיר משה מונטיפיורי בראמסגייט אל חיים אמזלאג ביפו משנת 1878 141
- איור 40: יוסף בן-ציון אמזלאג 143
- איור 41: צדו האחורי של בית משפחת אמזלאג ב"נווה-צרק" בשנת 1990 144
- איור 42: תעודת-חברות זמנית שניתנה ליוסף אמזלאג מטעם Royal Solomon Mother Lodge בירושלים בשנת 1884 147
- איור 43: העברת סחורות מנמל יפו אל ספינות העוגנות במרחק-מה מן החוף; שנת 1910, בקירוב 147
- איור 44: תעודת-מעבר שנופקה ליוסף אמזלאג בשנת 1882 149
- איור 45: פרופסור אדווארד ה' פאלמר 151
- איור 46: בן-ציון אמזלאג 154
- איור 47: לונה-בוליסה אמזלאג 155
- איור 48: בן-ציון ולונה-בוליסה אמזלאג וילדיהם 156
- איור 49: תכנית של אחר מבתי משפחת אמזלאג בשכונת "מנשיה" בשנת 1948 157
- איור 50: יוסף נבון ביי 159
- איור 51: גישה (בוליסה) פרומקין-נבון 161
- איור 52: ביתה של משפחת נבון ברחוב יפו בירושלים בשנת 1890, בקירוב 161
- איור 53: אניות מורידות פליטים באלכסנדריה בשנת 1915 169
- איור 54: "גודד נהגי הפרדות" באלכסנדריה בשנת 1915 171
- איור 55: ג'יימס (ג'ימי) אמזלאג 172
- איור 56: תעודת-מעבר שנופקה לג'יימס אמזלאג 173
- איור 57: לוח בבית-הכנסת "שערי תקווה" בליסבון בשנת 1989 184
- איור 58: פרופסור משה בנשבת אמזלאג 186